

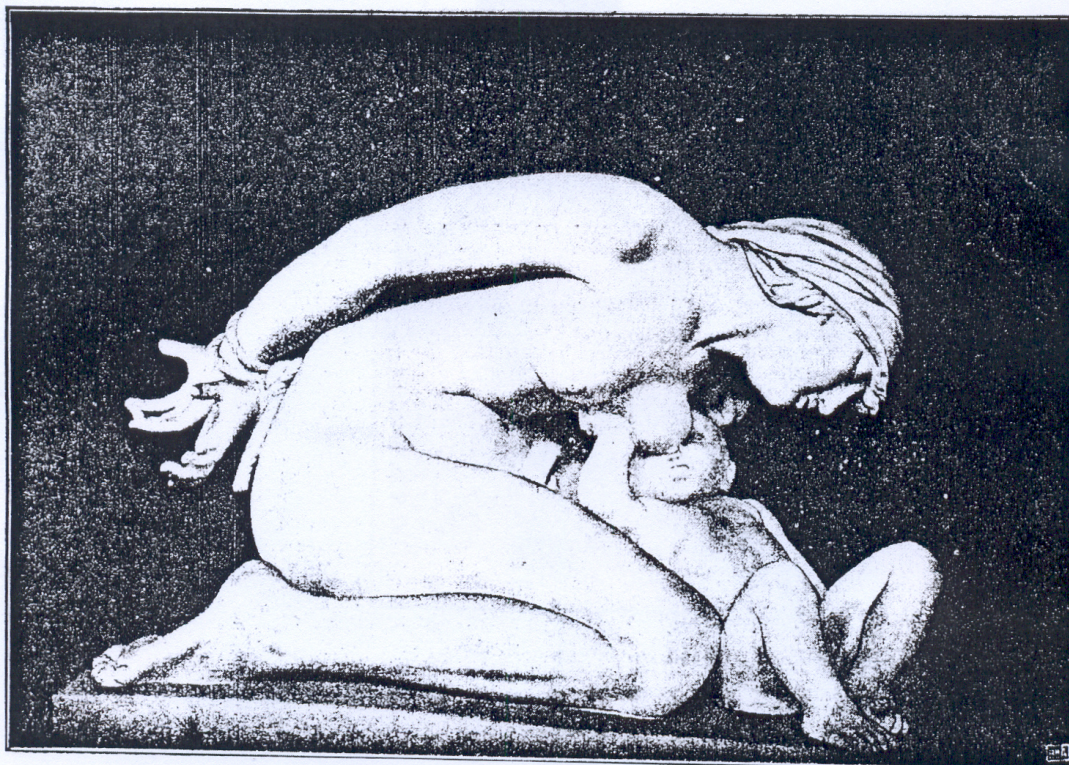
UNDERJORDISK KVINNOKAMP

**ANN-MARGRET HOLMGREN – KÄRLEK,
MODERLIGHET, RÖSTRÄTT.**

"Bakbundna äro kvinnans händer på snart sagt alla områden, på det sociala som det ekonomiska, på det politiska som det äkten-skapliga. Det finnes nog ingen kvinna, som ej i någon mån erfarit sanningen häraf, hur lyckligt lottad hon än må vara. Det är hög tid, att alla kvinnor gemensamt höja ett rop af frihetslängtan, ett rop så enigt och starkt, att hvarje rättvis man måste lyssna till 'den fangne Moders' röst." skrev Ann Margret Holmgren i Morgenbris december 1906 anrop på denna staty, Den fångna modern av Sinding som finns på Ny Carlsberg glyptotek i Köpenhamn.

Så är vi inne på nionde delen i vår serie om den äldre kvin-norörelsen. Utgångspunkten var Siri Derkerts konst i Ös-termalmstorgs tunnelbana i Stockholm. Vi har behandlat kvinnornas vapenlösa uppror (nr 4/79), den kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad (nr 1/80, 3–4/80), kvin-notidningen Tidevarvet (nr 2/80), Karin Westman Berg (nr 5/80), kritikern Klara Johanson (nr 6/80), motsättningarna inom den äldre feminismen (nr 1/80) och Ellen Key (nr 2/81).

Här fortsätter och avslutar Hjärdis Levin sin presenta-tion av två kvinnor som haft stor betydelse för ideologi och praktik i kampen för kvinnans rösträtt. Den första var Ellen Key, den andra är Ann-Margret Holmgren.

Under 1890-talet uppkom radikala feministiska rörelser i USA, England, Tyskland och Sverige. Den ledande kärnan utgick från akademiskt bildade kvinnor. Ibland samarbetade de med anarkister, socialister och s k "free-lovers". De nya feministerna varierade i radikalism från land till land. De amerikanska och tyska var i regel radikalare än de engelska och svenska. De tidiga feministerna ansåg i allmänhet att kvinnorna inte var mogna för politisk rösträtt. Reformerna fick genomföras via de maktavande männen. De nya feministerna förkastade männens sätt att styra världen och samhällena.

Den svenska rörelsen för kvinnans rösträtt utgick från att kvinnor var både mogna för och hade gjort sig förtjänta av rösträtt. De hade yrken och betalade skatter. De tjänade landet som hustrur och mödrar. De skulle ha politiskt inflytande, inte på grund av en abstrakt rättvisepincip, utan på grund av de fördelar som samhället skulle få av att kvinnliga egenskaper, medfödda eller förvärvade, kom även politiken och inte bara arbetsplatserna och hemmen till godo.

Den nya sexuella moralen

Inom den nya feminismen från 1890-talet fanns ett drag som majoriteten av rösträttskvinorna inte kunde acceptera: den s k nya moralen, d v s kvinnors krav på sex och passioner. Nymoralismen var en ursprungligen manlig rörelse och de få kvinnor som talade för den — Ellen Key och Frida Stéenhoff — stod antingen utanför eller i periferin av den borgerliga feminismen. Där emot fick den ett visst inflytande bland de socialdemokratiska kvinnorna. Nymoralismen var starkast i Tyskland, där dess kvinnliga ledare var Helene Stöcker. Den hade stöd av rösträttsrörelsen som dominerades av dess radikala (frisinnade) falang fram till 1912 då den var helt betvingad. De konservativa övertog ledningen. Dessförinnan hade de radikala hunnit att ställa krav på fri abort, vilket var högst inopportunt i en tid då moderskapet sattes i hög-sätet över hela västvärlden.

Närmast besläktad med den tyska radikala feminismen var den frisinnade falangen inom

den svenska rösträttsrörelsen, men den drev aldrig preventivfrågan eller abortfrågan. Den var delad i synen på kvinnans yrkesarbete. Och den samarbetade med socialdemokratiska kvinnor. Den gemensamma nämnaren för radikala feministerna och nymoralisterna i Sverige var förbättringen av moderskapet och kampen mot dubbelmoralen.

De frisinnade feministerna sammanslöt sig 1914 i Frisinnade kvinnors förening (FKF). Den var en stödförening för Frisinnade Landsföreningen eller den s k Staaff-liberalismen. När Frisinnade Landsföreningen splittrades på förbudsfrågan 1923 ombildades KKF till en rent feministisk organisation, Frisinnade kvinnors riksförbund (FKR), där kärnan var Fogelstad — eller Tidevarvsgruppen. FKR blev sedermera (1931) Svenska kvinnors vänsterförbund.

Den moderliga idealkvinnan

Om någon kvinna kan framstå som prototypen för Ellen Keys idealkvinnor så är det Ann-Margret Holmgren. Hon hade allt som Ellen Key drömde och talade om. Hon var lyckligt gift och hade många barn i ett stort och gästfritt hem. Efter avslutad fostrargärning spred hon sin moderlighet ut i samhället och framstod för sin tid som kvinnorörelsens "grand old woman".

Ann-Margret Holmgren hade adlig bakgrund. Hennes föräldrar var Augusta och Nils Tersmeden, friherrinna och kammarherre. Född den 17 februari 1850 var hon nästan årsbarn med Ellen Key. Hon växte upp på godset Hessle i Fittja och senare i Uppsala. Hennes uppfostning var den vanliga i hennes samhällsklass, läsning för guvernant i konservativ och luthersk anda. Hon lärde sig sjunga och spela piano.

Vid nitton års ålder gifte hon sig med en drygt tjuugo år äldre professor vid Uppsala universitet, Frithiof Holmgren, pionjär på fysiologins område och radikalt sinnad. I rask följd födde den unga professorsfrun, trots klenhet och en höftåkomma, sex barn varav ett dog i späda ålder. Två kom sedan med ett par års mellanrum. Den minste på sladden. Tvärtemot tidens sed visade sig Ann-Margret Holmgren alltid med stolthet i sitt havande tillstånd.

Efter ett nästan trettiårigt äktenskap fyllt av arbete, penningbekymmer och omsorger om barnens framtid blev Ann-Margret Holmgren änka 1898. Hon flyttade till Stockholm tre år senare och bodde tillsammans med sin syster. 1902 var hon med och bildade Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Stockholm, den första i landet. Hennes privata uppfödnings- och fostrargärning var avslutad. Den andra viktiga fasen i hennes liv — samhällsmoderlighetens — började. Då var hon femtiofem år.

Resande agitator

Redan hösten 1902 började Ann-Margret Holmgren resa runt för att bilda rösträttsföreningar. I november 1906 avsåg hon sig sitt uppdrag i Landsföreningen för kvinnans rösträtt (bildad 1903), för att bli resetalare på heltid. Hon genomkorsade Sverige flerfaldiga gånger fram till 1919, då rösträtten vanns. Hon levde en tid på fikon och bröd för att dryga ut reskassan och fick ett svårartat magsår. Hon ville inte att rösträttsrörelsen skulle upphöra utan verkade för att arbetet i fortsättningen skulle inriktas på kvinnornas medborgerliga skolning. 1921 tillkom på hennes initiativ Svenska Kvinnors Medborgarförbund. Vid sjuttioett års ålder blev Ann-Margret Holmgren dess hedersord-

förande. Resten av livet ägnade hon åt fredsarbete och författarskap. Hon dog 1940 mått av ålder och vishet.

Ann-Margret Holmgrens namn förknippas ofta med en händelse i Uppsala i slutet av åttio-talet under den s k sedlighetsfejden. Studentföreningen Verdandi, en sammanslutning av frisinnade studenter vid universitetet tog i sin första offentliga diskussion lördagen den 2 april 1887 upp ämnet: "Vilka äro de viktigaste önskningsmålen i sedefrågan." Mötet hölls på stora Gillessalen och det diskuterades livligt den här lördagskvällen. Personer med olika åsikter hade infunnit sig och efteråt tyckte mötesledningen att diskussionen varit lyckad. Det fanns andra som tyckte att den var höjden av osedlighet. Anarkisten Hinke Bergegren väckte mest uppmärksamhet. Ann-Margret Holmgren blev djupt komprometterad. Att hon, en dam av börd och gift med en man som hade moraliskt ansvar för studenterna hade gått på ett sådant möte, stannat kvar under hela diskussionen och inte demonstrerat sin motvilja, gjorde henne till föremål för en smutskastning som pågick in på 90-talet. Lydia Wahlström berättar att när hon kom till Uppsala "var luften ännu full av viskningar om den radikala professorkan Holmgren, som inte drog sig för att umgås med

dömda verdandister. Ekot av Verdandis sedlighetsdiskussion där Hinke Bergegren, som då ännu var en helt okänd ung man, opåtalat av ordföranden och den övriga styrelsen sagt fräckheter, hade ännu inte på ett par år riktigt förklingat i den lilla lärdomsstaden."

Struntade i konventionerna

Att Ann-Margret Holmgren satt kvar under hela mötet skulle kunna tolkas som ett tecken på "kvinnlig vildhet". Hon struntade i konventionerna. Lydia Wahlström hänför det till hennes blyghet. Det skulle ha väckt stor uppmärksamhet att lämna salen. Kritiken mot henne kan ha förstärkts av, att bara någon månad innan hade en annan moder till många barn — professorskan Asp i Helsingfors — framträtt mot en talare, Gustaf af Geijerstam, som hävdade att kvinnorna skulle visa öveseende med männens sexuella dubbelmoral. Ann-Margret Holmgren som superade med samme man tillsammans med några av hans vänner, efter sedlighetsdiskussionen, är själv förtegen om orsaken till att hon satt kvar. Hon skriver mer om hur mycket hon led av förtalet. Hon hade definitivt inga sympatier för den manliga dubbelmoralen och hon stred mot alla former av sexuell osedlighet, men hon var medlem av Verdandi sedan några år. Och hon sympatiserade med de frisinnade liberalerna.

Ann-Margret Holmgren och Ellen Key, som också stod Verdandi nära, blev vänner 1888. Det låg nära till hands att de fann varandra. De var båda föremål för dåliga rykten och förtal. Ellen Key uppmuntrade Ann-Margret Holmgren att skriva sin första roman och Ann-Margret Holmgren stod från början till slut på Ellen Keys sida i samhällsdebatten. När Ellen Key givit ut "Missbrukad kvinnokraft" och överöstes av protestskrivelser önskade Ann-Margret Holmgren att hon "dugt till att hudflänga de småaktiga damerna" och i så fall skulle hon ha gjort det med "hämförelse".

Det finns inte i alla de brev jag läst från Ann-Margret Holmgren till Ellen Key och till andra personer, skymten av ett ont eller kritiskt ord om Ellen Key. Breven uttrycker endast tillit, förtroende och kärlek.

Vartefter tiden gick fann Ann-Margret Holmgren alltmer släktskap mellan dem. När hon läste "Barnets århundrade" skrev hon: "du är i sanning stor och du ser långt. Jag är nästan jämt enig med dig — det händer mig så sällan. Vi måste vara besläktade fast jag är så lten och obetydlig — du betydande." Till en gemensam vän skrev hon: "Jag är färdig att tacka Gud var gång jag ser Ellen K. firad och ärad." I åttioårsåldern, fyra år efter Ellen Keys död, såg Ann-Margret Holmgren släktskapen mellan dem i förklaratsken: "Att läsa om denna härliga, ljuvligt, verkligt stora människa har varit mig oändligt kärt, som en sång man älskar men ej hört på länge. Hon sade en gång att hon kände som en släktskap till mig på grund av likheterna i vår uppfostran på landet i likartade miljöer" . . . "Jag dyrkar hennes minne som henne själv — den oförläknliga." I Ellen Key fanns enligt Ann-Margret Holmgren, bara det "som är stort". Ellen Key var den enda människa hon kunde säga det om. Hon var **underbart storsint** och Ann-Margret Holmgren hade aldrig sett några fel hos henne: "att ha varit vän till en så genomädel varelse" var "en lycka, en verklig nåd" för vilken hon aldrig kunde vara "nog tacksam".

Kvinnans högre kärlek

För Ann-Margret Holmgren var människornas kärlek det intressantaste av allt intressant och det nyttigaste som fanns att tro på. Hon trodde på deras förmåga att utveckla och höja kärlekslivet från enbart en parningsakt till en förening, inte bara mellan kroppar utan också, mellan själar. Kvinnan som hade naturlig fallenhet för den högre kärleken måste se som sin uppgift att höja mannens kärleksliv. Hon var så tacksam för att Ellen Key skrev om kärlek. Måtte hon aldrig skriva om något annat i hela sitt liv.

Det fanns dock många i samtiden som trodde på köttets lust och själens obotliga ensamhet. Omöjligheten att finna en själarnas harmoni hos det motsatta könet och övertygelsen att äktenskapets trivialitet skulle förstöra kärleken drev många män till andra män för intellektuella kontakter och till prostitutionen för köttets lust. Kvinnor levde i celibat eller med

varandra. Ellen Key såg en fara för släktets framtid i att de båda könen gick skilda vägar. Hon ville föra in kärleken, passionen i äktenskapet, och göra den till det väsentligaste i förhållandet mellan könen. Hennes kärlekslära tolkades av samtiden som en uppmaning till osedlighet och fri kärlek och som ett medel att förföra ungdomen.

Ann-Margret Holmgren försvarede frenetiskt Ellen Key. Hon hade aldrig varit någon "apostel" för den fria kärlek som innebar en "ansvarslös, lösaktig och lätt sinnig förbindelse mellan man och kvinna". Hon ville endast en kärlek som var förbunden med vilja till trohet och "trofast samliv i nöd och lust". Endast det kunde kallas kärlek och behövde inga yttre band, men den måste ha ett allvarligt uppsåt att ta hand om den avkomma som kunde bli en följd av förbindelsen. Ellen Key hade inte förlätit de unga. Hon predikade och prisade en "ren och sublim" kärlek i "i ord så högstämnda, att de måste väcka till liv de ungas innersta renhetsvilja och djupt rotade längtan efter en enda älskad." Slarv och lek med kärleken var inget annat än det som sedan urminnes tider kallats otukt och det ville inte Ellen Key med sin nya moral.

Ann-Margret Holmgren var liksom Ellen Key en erotisk idealist. De hade föreställningar om hur kärleken bör vara. De

var båda beundrare av Björnstjerne Björnson, den erotiska idealisten framför andra. "Aldrig har en diktare i alla sina verk satt kvinnan så högt som han." skrev Ann-Margret Holmgren, "Och inte heller någonsin en man i ord och gärning kämpat som han för hennes rätta plats sida vid sida med mannen — varken framför eller bakom. Och aldrig har en man haft starkare tro på kvinnornas utvecklingsmöjligheter och på deras mission att vara ljusets tempelvakt. Han har ropat fram kvinnan som ingen före honom. Och när han har gjort det så var det **godheten** han ropade efter, godheten även i det offentliga livet."

Björnson var liksom Ellen Key, Ann-Margret Holmgren och de flesta femnister övertygade om att kvinnan hade en godhet som kunde uppodlas också hos männen om kvinnorna fick större inflytande. Att kvinnans godhet hängde ihop med hennes moderskap var i varje fall Ann-Margret Holmgren övertygad om. Denna tanke utgjorde den ideologiska grunden till hennes stora arbetsinsats för kvinnornas rätt.

Charmerande mångbarnsmor

Ann-Margret Holmgren hade stora framgångar som rösträttsagitator. Hon drog fulla

hus till sina föredrag. Hon fick både män och kvinnor med sig. Att hon var så omtyckt berodde på att hon var som en "alldes vanlig människa" skriver Lydia Wahlström och detsamma säger Ann-Margret Holmgren om sig själv. Hon såg ut precis så som motståndarna till kvinnans rösträtt hade för sig att en rösträttskvinna inte kunde se ut. Men trodde att rösträttskvinnor rökte, söp och såg ut som vidunder. Ann-Margret Holmgren hade ett mycket charmerande sätt och vann inte bara männen vilka hon "bemödade" sig att aldrig säga "ett enda aggressivt eller klandrande ord emot" utan också kvinnorna utanför sin egen klass. Hon var enligt socialdemokraten Anna Sterky, den mest demokratiska av rösträttskvinnorna. Första gången hon talade på ett offentligt möte om rösträtt var på inbjudan av en socialdemokratisk kvinnoklubb på söder. Självklart var det lättare för arbetarhustrurna att identifiera sig med en mångbarnsmamma, än med en kvinna i doktorshatt.

Ann-Margret Holmgren lyckades övertyga vanliga människor om att rösträtten inte endast var en "platsanskaffningsfråga för överklassens ogifta döttrar i storstäderna." Den angick också gifta kvinnor med barn och hushållsarbete. Samhället skulle vinna, framhöll hon, på att kvinnorna fick full medborgarrätt. Det behövde kvinnans "särart" och hennes moderliga egenskaper. Det "allmänna ropar" skrev hon efter "Kvinnans moderliga ömhet, vart man vänder sig, blott man öppnar sitt öra att höra."

På sitt rösträttskort lät hon trycka: "Lyssna, och ni skall höra hur det ropar efter moderlig ömhet överallt i det allmänna livet. Hur många späda spirande plantor frysa inte bort bara av brist på den värme och känsla, som kvinnan skulle tillföra det offentliga livet, om hon finge medansvarighet."

Ett argument som feministerna ofta fick höra var att rösträtten skulle locka den gifta kvinnan att försumma hemmet och barnen. Ann-Margret Holmgren ansåg att just därför att kvinnan har ansvar för hem och barn "bör hon intressera sig för allt som är stort i världen, annars blir hennes hem en kråkvinkel, full av småskvallar och småaktighet." Det borde inte vara svårt för kvinnorna att bilda sig en politisk uppfattning. Det var inte svårare att läsa de politiska valuppsatserna än "följetongen, olyckshändelserna och allehanda ohyggligheter i tidningen" som kvinnorna vanligen tog sig tid för.

Ann-Margret Holmgren var själv ett levande exempel på hur en kvinna kan hinna med allt möjligt annat trots att hon har många barn och ett stort hus att sköta. Självklart hade hon en "tjänarinna" men det bör ändå ha varit tillräckligt att göra med så många barn, inackorderingar, familjeaftnar med studenterna och klädsömnad. Strumpstickningen bar hon med sig överallt. Hela tiden stod hon i kontakt med yttervärlden, bl a skrev hon flera uppsatser i Verdandis skriftserie i vars redaktion hon ingick 1898–1905. En tid medarbetade hon i Uppsala nya tidning.

Kvinnorna skulle värda renheten

Eftersom feministernas starkaste argument för rösträtten var kvinnornas specifika egenskaper, godheten, moderligheten, den höga moralen, så gällde det att de också visade sig vara sådana. Tyvärr tyckte sig Ann-Margret Holmgren märka att utvecklingen gick i motsatt riktning. Det oroade henne mycket, inte bara för rösträttens skull utan för hela mänsklighetens framtid. Hon tvivlade aldrig på Ellen Keys inflytande i alla möjliga frågor. Ett mycket rörande exempel på hennes aldrig sviktande tillit är, när hon vid sextionio års ålder i stark samvetsnöd vände sig till Ellen Key i ett brev och bad henne på det innerligaste att yttra sig om tidens sexualmoral. Brevet skrevs i maj 1919 och rösträtten stod för dörren. Hon hade många gånger tänkt tala med Ellen Key om saken. Nu måste hon göra det och saken var "att den renhet i könsförhållandena som du o. jag anser vara oumbärlig för familjen och samhället, om de skola kunna fylla sin bestämmelse, den är på väg att blåsas bort som vore den ett värdelöst dammkorn under det kvinnorna skulle värda den som den heligaste nedärvda klenod, som de skola ansvara för från släkte till släkte." Utan denna renhet, trodde hon, skulle nya slakten födas i otukt i stället för i heligt allvar. "En kvinna som lever i otukt besudlar sig och förorenar sin omgivning i högre grad än mannen gör, ehuru även han skadar sin omgivning." Otukten hade egenskapen, trodde

hon, att besudla och förorenas sin omgivning. Den hämmar sig alltid både på den som utövar den och på oskyldiga som vistas i dess närhet. Straffet för otukten är att den sprider sig och tränger djupare än man tror.

Problemet, som Ann-Margret Holmgren såg det, var att "kvinnornas moral börjar glida över till männens, som vi ju alla ogillar". Hon hade hört historier om kvinnor som hade förhållanden med gifta män utan att skämmas och att "unga flickor ur överklassen numera leva ihop med sina herrbekanta lika ogenerat som de röka sina cigaretter olika tider på dagen." Nu när kvinnorna skulle få rösträtt var det rätta tiden att tala om för dem "att nu är deras mission att göra rent, att bevara sig själva rena först o. främst o. sprida renhet omkring sig var de går fram. Och könsmoralen måste höjas och inte sänkas." Det var ju också så neddragande för kvinnorna själva med dessa lösa förbindelser, "Man behöver blott tänka sig hur saken tillgår, när man ej ens bor under samma tak, och man förstår hur oblygt, hur osmakligt, hur snaskigt det blir. Och därtill lögn o. förställningar och något förråande i alltihop." Nej, sexualakten är en "mystisk" handling där solen inte passar som vittne: "Den bör ske under stjärnornas jus i nattens stillhet i ett hem och med ett gott samvetes helgd — annars blir den — ja, jag kan ej säga hur vidrig jag föreställer mig saken då." Den kan, skriver åttabarnsmodern, "vara svår nog ändå att i äktenskapet hålla på en nog hög nivå, men där kan den det med god vilja och rent sinne." Den kvalitet som skiljer det ena samlaget från det andra är känslan av samhörighet och gemenskap. Den höjer akten medan den "lössläppta driften" drar ner den. Skriv en "predikan" direkt till kvinnorna, manade hon Ellen Key. Inte en dyr bok, men det brådskar så kvinnorna blir seende igen. Mänskligheten kommer, tror hon, att lida en "oberäkneligt stor förlust" om idealet om kvinnans dygd och renhet trampas ner. Hennes vädjan blev tydligen hörd. 1920 gav Ellen Key i Verdandis skriftserie ut "Kvinnornas del i moralens utveckling" i två delar. Redan 1913 hade hon givit ut "Ungdomens förvildning".

Kvinnorna hade brustit menade hon i sin uppfostrande gärning. Hennes egna skrifter hade misstolkats, någon ungdomens förvildning hade hon aldrig velat. Tonen var hård och fördömande.

Det går inte, att enkelt hänföra Ellen Keys utfall mot tidens moral till "det psykiska uttrycket för" . . . "åldersförändringar i hjärnans kärll." med andra ord åderförkalkning, som Mia Leche-Löfgren gör i sin bok om Ellen Key. Snarare var både Ann-Margret Holmgren och Ellen Key besvikna. Människorna är inte så ädla som de trodde. Få är förmögna att leva upp till de höga ideella krav som de ställde och få har kanske någon önskan om det. När det talas mycket om kärlek så förälskar sig människorna, var och en efter sin egen tolkning av begreppet. Vid första världskriget slut var den nya moralen i stort genomförd. Sexuella förbindelser mellan ogifta ett vanligt mönster. Samtidigt är feminismens tid i stort sett överspelad. Den sexuella "jämligheten" är genomförd. I övrigt är olikheten mellan könen etablerad.

Sammanfattningsvis kan sägas om Ann-Margret Holmgren att hennes sexualmoral, kärlekslära och syn på äktenskap och familj stod i nära samklang med Ellen Keys, men hon var feminist Ellen Key, vill jag kalla anti-feminist. AMH stod närmare den borgerliga kvinnorörelsen samtidigt som hon var mer demokratisk än den. Hennes politiska hemvist var den frisinna liberalismsens och hennes vänskap med de första verdandisternas var livslång. Hon var med när Frisinnade kvinnor bildades. Ellen Key står för sig själv utan fast bindning till någon organisation eller något parti. Olika grupper, feminister, socialister, anarkister, liberaler, tar upp det som passar dem i hennes rika idéflora, annat förkastas.

Kvinnan uppvärderades

Med sin stora möjligheter att direkt påverka människor bidrog Ann-Margret Holmgren till, att också Ellen Keys idéer spreds med rösträttsrörelsen. Hon bidrog till att kvinnans uppgifter som hustru och mor uppvärderades och att de godtog som

ru- och moderskapet och bröt udden av några av motståndarsidans starkaste argument, att feminister och rösträttskvinnor var "manhaftiga" fruntimmer och "halvkvinnor" som bara ville härma männen och komma åt makten för att bekämpa dem, att de var anhängare av fri kärlek och promiskuitet och inte ville gifta sig och föda barn och sköta om mannen. Med sitt uppträdande och sin person demonstrerade Ann-Margret Holmgren kvinnligheten och moderligheten som de ideellt framstod för många människor. Hon var en livs levande garant för att kvinnorna, när de fick rösträtten, inte skulle försnilla de omhuldade värdena. Inte att undra på att hon var orolig för att de skulle svika förhoppningarna.

Utvecklingen

Idén om den romantiska kärlek som Ellen Key förkunnade har fått en fast förankring i svenska folket. Att kärleken berättigar till, men också måste vara förutsättningen för sexuellt samliv och att parterna skall vara trogna så länge förhållandet varar är värderingar som Ellen Key säkert hjälpt till att etablera. Kärleken har hjälpt till att stärka äktenskaps- och familjeinstitutionen. Den har lett till många sk tvångsgiften och ökat äktenskapsfrekvensen. Folk gifte sig för att ett barn var på väg. Den höga värderingen av parförhållandet har stimulerat — med eller utan vigsel — den heterosexuella samlevnaden och parbildningen. Den har ställt varje enskild kvinna under enskild manlig kontroll, medan de manliga kollektiven stått ganska orubbade. Idén om att det är omoraliskt att leva med en person som man inte älskar har gjort skilsmässor och separationer moraliskt accepterade, samtidigt som idén om att det är möjligt att älska högt och rent flera gånger i livet lägger grunden till att mönstret bevaras. Kärleken, viljan att leva samman, öppnar vägen för ett nytt förhållande som helst bör krönas med ett nytt barn.

Två saker som här nämnts avsåg inte Ellen Key: tvångsgiftena och ombyttheten. Viljan till samlevnad och trohet skulle finnas där innan det sexuella

tande från det gamla bondesamhället skönjas. Där var ägointressena, inte kärleken ledande princip. Kvinnans frukt-samhet bevisades innan man gifte sig. Den kyrkliga konventionen märks också, prästerna gick ut i byarna och uppmanade folk som skaffat sig ett par barn att gifta sig, vilket inte var så viktigt enligt folkmoralen. För Ellen Key borde ett äktenskap för barnets skull, om inte den verkliga viljan att leva samman fanns, ha varit minst lika osedligt som gamla tiders tvångsäktenskap, mot vilka hela hennes lära riktades.

Också rätten att bryta ett osedligt d v s kärlekslöst förhållande måste ses i sitt historiska sammanhang, att äktenskapen ofta tvingades på individerna av slakten och att kvinnorna tvingades att gifta sig för att bli försörjda. När individerna fick frihet att själva välja sin partner, bör Ellen Key ha menat, så skulle skilsmässor och separationer bli, om inte alldeles, så dock i hög grad obehörliga. Bl a skulle kvinnans likaberrättigande göra henne kapabel att välja partner utan sidoblickar på ekonomiska fördelar. Att älska stort mer än en gång var enligt Ellen Key förbehållet genierna.

Hjördis Levin

REFERENSER

- Evans, R.J. — The Feminist Movement in Germany 1894—1933. London 1976
- Hagen, Ellen — Kvinnorörelsens stormtrupp. I Svensk yrkeskvinna red av Ellen Liliedahl Kristianstad
- Holmgren, Ann-Margret — Minnen och tidsbilder. Del 1—2. Sthlm
- Key, Ellen — Ungdomens förvildning och Kvinnornas ansvar för ungdomen. Tvenne föredrag. Sthlm 1913
- Kvinnornas del i moralens utveckling I—II, Sthlm 1920
- Leche-Löfgren, Mia — Ellen Key. Hennes liv och verk. Sthlm 1930
- Wahlström, Lydia — Glada givare. Sthlm 1929
- Den svenska kvinnorörelsen. Sthlm 1933
- Statsintresset och kvinnans rösträtt Sthlm 1909
- Verdandi genom femtio år. Ur den svenska radikalismens historia. Uppsala 1932. (Samlingsverk).
- Zade, Beatrice Frida Stéenhoff, människan, kämpen, verket. Sthlm
- Brev från Ann-Margret Holmgren till Ellen Key, Mia Leche-Löfgren, Lydia Wahlström, Hjalmar Öhrvall,

Gruppkvinn

Kvinn
Borlän
Barbr
Tångri
781 00

Kvinn
Borås
c/o A
Flemi
502 35

Grup
Eskils
Helen
son
Kung
633 4
tel 01

Kvinn
Falun
Inger
Tallb
791 0
tel 02

Kvinn
Gävli
Ingri
Kase
802 2

Grup
Göte
Bröd
Hagi
431 0
tel 0

Kvinn
Halm
Ulla
Dan
302
tel 0

Kvinn
Hof
c/o
son
Åga
813
tel 0

Grup
Hul
Vin
Gu
Als
577
tel

Kvinn
Ka
Bri
Ny
381
tel

Ka
gru
Ing
Pr
29

Grup
Ka
Ev
Gu
65
tel

Ka
Ka
Ka
tel

Lu
åk
(1)

Kv
i b